

вчинків і моральної поведінки, що є відображенням об'єктивних закономірностей морального становлення особистості. Ефективність формування моральних вчинків у підлітків забезпечується у різних видах позакласної діяльності за ініціативи самих учнів та заохочення їх вчителями до морального зростання й самовиховання.

Література

1. Анисимов С.Ф. Мораль и поведение / С.Ф. Анисимов. – М. : Мысль, 1985. – 142 с.
2. Аристотель. О душе / Аристотель. – М. : Соцэкгиз, 1937. – 122 с.
3. Бахтин М.М. К философии поступка / М.М. Бахтин // Философия и социология науки и техники : Ежегодник 1984–1985 гг. – М., 1986. – С. 3–68.
4. Бех И.Д. Нравственность личности: стратегия становления / И.Д. Бех. – Ровно : РИО управления по печати, 1991. – 146 с.
5. Зосимовский А.В. О моральной оценке поступков учащихся / А.В. Зосимовский // Советская педагогика. – 1976. – № 7. – С. 21–26.
6. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання / В.І. Лозова, А.В. Троцько. – Харків : ОВС, 2002. – 400 с.

КРАВЧЕНКО О.Г.

СТРУКТУРА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Одним із основних способів аналізу правової культури є структурно-функціональний підхід, що дає змогу виявити й охарактеризувати її структурні елементи та їх функції.

Мета статті – розглянути структуру правової культури.

Зазвичай у структурі правової культури виділяють дві основні сукупності елементів – правова свідомість (правосвідомість) і правова поведінка. Інші автори відносять до структурних елементів правової культури ще й правові установи, що забезпечують правовий контроль, регулювання й виконання права, а також критерії політичного оцінювання права й правової поведінки, правову науку. Однак подібний розширювальний підхід призводить до ототожнення правової культури з усією правовою системою, породжуючи сумніви у доцільності її виділення як особливої категорії, оскільки вона може бути замінена іншими юридичними поняттями.

Найбільш істотну роль дослідники відводять правосвідомості, оскільки саме вона зрештою і визначає поведінку. При цьому роль правосвідомості не обмежено однією стороною правової дії, вона включена як у процес правотворчості, так і в процес реалізації права, наявна в усіх елементах правового регулювання, прийняття, юридичних рішень, на які нерідко впливають внутрішні переконання відповідних посадових осіб.

Питання про співвідношення правосвідомості й правової культури спричинило певну дискусію в юридичній науці [1]. Деякі автори вважають правову культуру елементом правової свідомості. Однак правову культуру не можна повністю ототожнити із частиною правосвідомості, оскільки вона виражається не лише в ідеалах, а й у правовій взаємодії суб'єктів. Отже, правосвідомість розглядається як одна з форм суспільної свідомості, що відображає ставлення людей до права й є регулятором юридично значущої поведінки. Цієї позиції дотримується значна частина дослідників цієї проблеми.

Різні рівні й форми правосвідомості зумовлені соціальною структурою й мають різне наповнення залежно від соціального суб'єкта: суспільства в цілому, соціальних груп, окремих індивідів. Джерела правосвідомості пов'язані з правовим менталітетом як сукупністю найбільш глибоких, стійких символів, стереотипів, які складаються в процесі правовідносин у межах певної історичної епохи, що й володіють національно-культурною специфікою. Будучи складним соціокультурним феноменом, правосвідомість є специфічним способом духовного освоєння дійсності. Подібне розуміння природи правової свідомості дає змогу переосмислити його сутнісні характеристики.

У правосвідомості виділяють пізнавальні, ціннісні й вольові елементи. До морфологічно-функціональних елементів можна віднести тісно взаємозалежні між собою правову онтологію, правову аксіологію й правову праксеологію. Правова онтологія – це знання про те, що являє собою право взагалі, що включає не лише раціональне, а й ірраціональне, об'єктивне й ціннісне ставлення до правової реальності в цілому й позитивному праву зокрема. Саме таке емоційно-ціннісне сприйняття реальності становить утримування правової аксіології, що поділяється на правову ідеологію й правову психологію. Правова ідеологія – систематизоване вираження правових поглядів, принципів, вимог суспільства й окремих соціальних верств. Правова психологія поєднує в собі почуття, настрої, емоції, переживання, волю, совість, інтуїцію. Вона відповідає повсякденному рівню правосвідомості, виникає в результаті повсякденної діяльності окремих людей і соціальних спільнот. Правова праксеологія являє собою сукупність уявлень про шляхи й цінності впливу на правову ситуацію, її необхідним елементом є правові установки, під якими розуміються стани схильності суб'єкта до певних правових дій.

Правосвідомість інтегрує в єдине ціле повсякденний, практичний і теоретичний рівні свідомості. До елементів змістово-значеннєвої структури належать правові поняття, які є формою раціонального мислення суб'єктів права. До основних правових понять зазвичай відносять поняття волі, рівності, справедливості й закону. Разом з поняттями існують правові категорії – значеннєві одиниці, у яких правова свідомість стає відносно автономною, самодостатньою. Вони виражають внутрішню структуру правосвідомості й свідчать про її рефлексивну природу.

Якщо поняття й категорії – це рівні раціональної думки, то правові ідеї – “такі значеннєві одиниці, у яких синтезовані його раціональний і ірраціональний моменти, поняттєво-категоріальний і почуттєвий верстви. В ідеях закладено інтелектуально-духовні основи права, вони утворюють той значеннєвий каркас, у якому виражається й створюється право” [2, с. 119]. Ідеї універсальні й пронизують усе різноманіття соціального життя. В явищах вони з'являються як втілення сутності права, як установки суб'єктів права. Основне втримування правосвідомості визначають ідеї права, закону й порядку.

Логічна структура правової свідомості являє собою сукупність парадигм, що становляють “інтелектуально-духовні матриці” осмислення дійсності, єдність інтелектуального й почуттєвого сприйняття навколишнього світу [3, с. 154].

Не знаючи основних принципів функціонування й структури правової системи, основ чинного законодавства, громадянин не може реалізувати свої права й захистити власні інтереси. Тому необхідним елементом правової культури є правова поінформованість – зумовлений особистісним інтересом ступінь сприйняття й усвідомлення правової інформації, виражений у поняттях, судженнях, поглядах на право, його інститути й установи. Її центральною ланкою виявляються правові знання, рівень яких дає змогу скласти уявлення про ступінь і характер її розвитку, але вона також включає розуміння права й інтерес особистості до права. Однак домінуючу роль у правосвідомості все-таки відіграють правові цінності, визначальні цілі й цінності діяльності, що являють собою мотиваційну основу прийняття рішень. У праві як нормативній системі ієрархія цінностей прописана в самих нормах, але в правосвідомості й правовій культурі різних груп правові цінності можуть не збігатися й відхилятися від панівних у суспільстві оцінок [4].

Правова поведінка суб'єктів виявляється як соціально значуща поведінка, підконтрольна їх свідомості й волі, передбачена нормами права й така, що спричинює певні юридичні наслідки. Вона виявляється лише в сферах, регульованих правом, а тому може бути розділена на два протилежні види – правомірне й неправомірне. Правомірна поведінка передбачається дозвільними нормами, неправомірними – заборонними. Обоє видів поведінки раціональні, оскільки заздалегідь застережені встановленими нормами поведінки [5, с. 43].

Правова поведінка тісно пов'язана із правовою поінформованістю, яка забезпечує соціально активну позицію людини в правовій сфері, виступаючи діючим інструментом реалізації права, способом втілення його приписів у практичні вчинки людей, нарешті, передумовою виховання поваги до закону, формування правового мислення, здатності компетентно судити про всі процеси і явища правового життя. Високий рівень правової поінформованості особистості виявляється необхідною умовою формування правової держави. Водночас роль правових знань у різних ситуаціях неоднакова. В одних випадках без правових знань людина не зможе виявити правову активність, в інших, – правові знання не мають настільки істотного значення. Однак при всіх умовах вони необхідні для правової діяльності особистості, її залучення до правового життя суспільства.

Дослідники виділяють високий, середній і низький рівні правової культури. Основними критеріями запропонованої класифікації при цьому є:

- загальний стан і рівень правосвідомості як осмисленого сприйняття правової дійсності;
- соціокультурні передумови, національні звичаї й традиції, колективна соціально-історична пам'ять;

- знання й розуміння законів, повага до чинних норм права;
- якість правотворчого й правозастосовного процесів, ефективність роботи правоохоронних органів;
- ступінь законослухняності громадян і посадових осіб [6, с. 37].

Високий рівень правової культури передбачає позитивне й реалістичне ставлення до права й правових явищ, усвідомлення соціальної значущості права й правопорядку, шанобливе ставлення до прав іншої людини, звичку до правомірної поведінки й цивільно-правової активності. Навпаки, показниками низької правової культури є заперечення або перебільшення ролі права в житті суспільства, неповага до закону й прав людини, систематичні порушення чинного законодавства громадянами й посадовими особами.

Досить важливими показниками розвитку правової культури служать стан чинного законодавства й рівень законності в країні. Ці показники характеризують нормативно-правовий і практично існуючий вимір правової культури. Ознаками високої законодавчої культури суспільства вважають:

- соціальну обґрунтованість законодавства, що означає відповідність змісту нормативних актів потребам розвитку суспільства, відображення в них досягнень правової науки, юридичної практики, національного менталітету;
- юридичну досконалість законодавства, що передбачає пропрацьованість юридичних механізмів реалізації законів;
- точність і ясність юридичної мови, однозначність термінів, визначень, використовуваних у нормативно-правових актах, судових і адміністративних рішеннях;
- збіг змісту й букви законів, неможливість їх довільного тлумачення, відсутність у законодавстві значних “пробілів”, дублювання, колізій з актами інших рівнів;
- ефективність законодавства, що виражається відповідно до його призначення результатам, що досягаються [7, с. 86–87].

Очевидно, що високого рівня правової культури не можна досягти у суспільстві, де систематично порушуються закони, не дотримуються права й свободи людини, здійснюється масове свавілля посадових осіб, зростає злочинність. Усі ці ознаки дають змогу узагальнити категорію законності як ключової характеристики режиму, що відрізняється суворим дотриманням законів і заснованих на них нормативно-правових актів. Рівень правової культури прямо взаємозалежний зі станом законності й правопорядку в країні, використовуваних юридичних механізмів, здатних захистити права законослухняних громадян [8, с. 14].

Правова культура завжди спирається на певну історичну традицію, їй властива спадкоємність, що виражає зв'язок старого з новим у процесі розвитку й зумовлена єдністю правового менталітету. Вона реалізується в засвоєнні й оволодінні накопиченим досвідом, який у сконцентрованому вигляді укладений у правових цінностях. Разом з відносною стабільністю правовій культурі властива мінливість, пов'язана зі здатністю породжувати

інституціональні зміни. Крім того, правова культура не може успішно розвиватися без прилучення до правових культур інших народів [6].

Процеси формування правової культури поєднані з істотною трансформацією ставлення особистості до права, з виробленням у неї правових установок. Правова культура особистості відображає ступінь і характер її правового розвитку, правової поведінки, образ життєдіяльності, норми й стандарти поведінки в правовій сфері. Це така властивість людини, яка характеризується шанобливим ставленням до права, достатнім обсягом правової поінформованості про втримування правових норм, що забезпечують правомірний характер його дій у всіх життєвих ситуаціях.

При цьому особистість знаходить правову самореалізацію, створюючи власні змісти, систематизуючи їх в інтерпретації й конститууючи своїми діями соціальні поля. Неповторність дій особистості визначається тим, що вона структурує соціальне поле навколо себе, перетворюючи його у свій життєвий простір, роблячи певні поведінкові акти або вчинки, і водночас сама зазнає безперервного структурування з боку соціальної реальності. Правова культура особистості й правова культура суспільства синхронно змінюються в єдиному процесі структурування. Тому можна говорити про формування особливого типу правової особистості як необхідної складової процесу структурування правового соціального простору.

Висновки. Отже, правова культура особистості та правова культура суспільства синхронно пов'язані в єдиному процесі структурування. Тому необхідним складником процесу структурування правового соціального простору є формування особливого типу правової особистості.

Література

1. Сальников В.П. Правовая культура: проблемы формирования гражданского общества и правового государства / В.П. Сальников // Демократия и законность. – Самара, 1991. – 152 с.
2. Малахов В.Л. Философия права / В.Л. Малахов. – М., 2002. – 119 с.
3. Овчинников А.И. Правовое мышление: теоретико-методологический анализ / А.И. Овчинников. – Ростов н/Д. : РГУ, 2003. – 341 с.
4. Поляков А.В. Общая теория права / А.В. Поляков. – СПб., 2001. – С. 46.
5. Сазанов О.В. К определению понятия правовой культуры / О.В. Сазанов // Рубикон : сб. молодых ученых РГУ. – Ростов н/Д., 2005. – № 37. – С. 43.
6. Тапчанян Н.М. Правосознание и правовая культура личности в условиях обновления России : дис. ... канд. юрид. наук / Н.М. Тапчанян. – Краснодар, 1998. – С. 37.
7. Смоленский М.Б. Право и правовая культура в системе социальной регуляции / М.Б. Смоленский // Юридический вестник РГЭУ. – Ростов н/Д., 2003. – № 1. – С. 79–88.
8. Лившиц Р.З. Государство и право в современном обществе: необходимость новых подходов / Р.З. Лившиц // Советское государство и право. – 1990. – № 10. – С. 14.

КРАМАРЕНКО А.М.

СОЦІОПРИРОДНІ ЦІННОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ

Взаємозв'язок і взаємозалежність суспільства, людини й природи – один із глобальних пріоритетів людської цивілізації. Не можна залишити поза увагою соціальних інститутів факт реальної загрози порушення рів-